

Nullindate reisikirjad: minu-vaated maailmale

Anneli Kõvamees

2000. aastate kirjanduspildis on olulisel kohal elulooline kirjandus, mis troonib raamatu-müügiedetabelites ja leiab rohkelt lugejaid raamatukogudes. Esiplaanile on nihkunud tunnetav ja koge- (ning kirjutav) subjekt. Kaasaegses maailmas võib raamatu kirjutada igaühest ja igaüks võib raamatu kirjutada ning avaldada (olgu siis paber kandjal või virtuaalsel kujul). Kirjutamine ja raamatu avaldamine on demokratiseerunud, selleks ei pea olema kirjanik selle sõna institutsionaalses tähenduses. Seoses uue meedia tulekuga (näiteks blogid) on toimunud omamoodi revolutsioon – kõik kirjutavad, piirid on hägustunud, ei ole enam ühest kirjaniku määratlust.

Eluloolise kirjanduse alla võib liigitada ka erinevad reisikirjanduse vormid. Nii näiteks on siinses artiklis vaatluse alla tuleva „Minu“-sarja raamatute puhul räägitud uut moodi elulookirjandusest, uuest žanrist – mälestustest reaajas (Valdvee 2008). Viimasel kümnendil on reisikirjad tõusnud kirjandusperifeeriast kesksamale kohale, ilmub erivormilisi teoseid väga erinevate elualade esindajatelt.¹

Mis on reisikirjade buumi põhjuseks? Patrick Holland ja Graham Huggan on ühe põhjusena nimetanud asjaolu, et kaasaegses maailmas liigutakse rohkem – liiguvad nii ideed, kaubad kui ka inimesed. On võimalik minna varem ligipääsmatutesse kohtadesse, reisimine on odavam ning transpordisüsteem pakub laialdasi võimalusi. Teine põhjus on esimesele diametraalselt vastanduv: nendesamade globaliseerumisprotsesside tõttu, mis on teinud reisimise lihtsamaks, on maailm muutunud vähem põnevaks, vähem mitmekesiseks. Reisikirjandus pakub alternatiivset võimalust, et maailm on siiski heterogeenne, mõõdetamatu ja hämmastav (Holland, Huggan 2000: 2). Tänapäeva globaliseerunud maailmas, kus kõik oleks justkui nähtud ning juba ainuüksi tänu mitmesugustele multimeedia lahendustele siinsamas, nii et „kusagil ei ole enam eikusagil“ (Blanton 2002: 29), ongi esiplaanile tõusnud subjektiivne maailmanägemine ja kohatunnetus.

Viimast markeerib ka näiteks kirjastuse Petrone Print „Minu“-sarja raamatute pealkiri. Ühe isiku maailmanägemine, erakordne kogemus ja tundmused on need, mida lugejale pakutakse. Sari paistab silma erinevate „minade“ vaatepunktide esiletoomisega, Petrone Prindi juhtfiguur Epp Petrone on märkinud, et „Minu“-sarja puhul üritatakse

[...] leida erinevaid inimtüüpe ja elulaade, nii et lisaks antud maa tutvustusele tutvustame alati ka mingit subkultuuri: mismoodi elatakse akadeemilises maailmas, mismoodi sõjaväes, mismoodi haiglas, mismoodi on vabatahtliku elu kusagil lastekodus.

---

¹ On märgitud, et kui 20. sajandi alguses olid reisikirjade autorid valdavalt mehed ja kirjanikud, siis 21. sajandi alguses võib täheldada naiste ülekaalu ning kirjanikud on vähemuses (Tõnson, Luik, Märka 2010).

Nii et iga raamat sarjas tutvustaks lugejatele maailma mitmes mõttes uue nurga alt (Salong 2010).

Sarja raamatud on omandanud kindla positsiooni nii raamatumüügi edetabelites kui ka reisikirjanduse üldpildis. Toomas Kiho on nimetanud Petrone Printi koguni „Eesti reisikirjanduse moodsaks impeeriumiks“ (Kiho 2010b).

Milliseid iseloomulikke suundumusi võib nullindate reisikirjas välja tuua „Minu“-sarja reisiraamatute põhjal? Kuidas reisitakse? Kes ja kellena reisib? Mis pälvib kirjutaja tähelepanu? Neile küsimustele otsin siinses artiklis vastust.²

Turistlik ja mitteturistlik reisimine

Reisimisviis mõjutab oluliselt maa kogemise ja tunnetamise viisi. Üks peamisi eristusi, mille võiks selles osas välja tuua, on reisimine turistina ja mitteturistina. Paul Fussell on märkinud, et turism on väliselt juhitud, ei minda mitte sinna, kuhu tahetakse, vaid kuhu turismitööstus on määranud. Turism pehmenneb mugavuse ja tuttavlikkusega ning kaitseb uue ja iseäraliku eest. See kinnitab eelnevat vaadet maailmast selle asemel, et seda põhjalikult ümber korraldada (Bassnett 2003: xii). Surrogaatvanemad (reisikorraldajad, hotellitöötajad) vabastavad turisti kohustustest ning kaitsevad teda karmi reaalsuse eest (Urry 2002: 7), turist mängib „last“, eriti ilmne on see turismijuhiga tuuride puhul: turistile öeldakse, kuhu minna, kui kauaks, millal süüa, millal külastada tualetti jne (samas, 91). Turisti ja reisija eristustes ongi välja toodud ühe passiivset ja teise aktiivset iseloomu: reisija on aktiivne, ta otsib inimesi, seiklusi, kogemust; turist on passiivne, ta ootab, et asjad temaga juhtuksid (Koenker 2003: 657). On dünaamilised reisijad, kes oma teekonna jooksul teevad läbi transformatsiooni ja metamorfoosi, saavad teadlikumaks iseendast; ja on staatilised reisijad või pelgalt turistid, kes ei reisi iseenda äratundmiseks ega tee läbi transformatsiooni (Zarrinjooe 2006: 23).

Turistliku ja mitteturistliku reisimise teemat arendab poeetilisemas võtmes Karl Ristikivi reisikirjas „Itaalia capriccio“ (1958):

Päris nägemine on aga otsene kontakt kõigi meeltega, see eeldab kuitahes lühikest muutumist linna päriselanikuks. Siia kuulub tingimatu eeldusena uitamine linna tänavail, orienteerumine tänavanimede rägastikus, sõitmine tavalise reisijana avalikel liiklemisvahenditel, trügimine rahva hulgas, või ka ainult oma sammude kuulmine tühjal kõnniteel (Ristikivi 1958: 221).³

---

2 Artiklis käsitletavaid teemasid vaatleb lühidalt ka Postimehe artikkel, vt Kõvamees 2011.

3 Ristikivi reisikirjast pikemalt vt Kõvamees 2008.

Linna tõelise nägemise alla ei kuulu vilksatavad pildid bussiaknast või kiirkõnd üle peaväljaku ja põgus pilguheit turismiobjektidele. Linna päris nägemine eeldab osasaamist ka selle maa argisemast poolest. On selge erinevus turistliku ja mitteturistliku kogemuse vahel – pilt, mis külastatavast maast saadakse, on erinev. Reisikirjades räägitakse tegelikust või päris maast: „Kui aga liikuda natukenegi turistimarsruudist kõrvale, avaneb iga soovija ees Itaalia tegelik pale, tõeline Itaalia, mille mõistmiseks tuleb mõnda aega selles riigis elada, osata itaalia keelt ning lugeda reportaaže Itaalia särava müüdi tuhmima poole kohta“ (Praagli 2009: 23; minu rõhutused - A. K.) Turistlikku nägemist ja kogemist iseloomustab teatav näilisus, klantspildilisus, ka hüperreaalsus ja simuleeritus (vt nt Roberson 2001: xxi).

„Minu“-sarja reisikirjade aluseks on mitteturistlik reisikogemus, mitte n-ö paketireis. Need põhinevad pikema aegsel kokkupuutel, kirjutajad on mõnda aega elanud või elavad selles kohas, millest nad kirjutavad, ning on aktiivsed, dunaamilised reisijad. Välismaale mineku eesmärgid on olnud erinevad, näiteks õppima või tööle minek (Kristiina Praagli „Minu Itaalia“, Liis Kängsepa „Minu Argentina“, Maria Kupinskaja „Minu Alaska“, Kaja Saksakulm Tampere „Minu Soome“) või on mujale elama asunud kooselu või abielu tõttu (Epp Petrone „Minu Ameerika“, Marje Aksli „Minu Moldova“, Kätlin Hommik-Mrabte „Minu Maroko“) ning juba seetõttu ulatub pilk turismimarsruutidest kaugemale, jõudes ka argisemate detailideni. Nii kohtab reisiraamatutes palju üksikasjalisi kirjeldusi poekülastustest, korteriotsingutest jms. Kirjutatakse oma kohanemisest, muutumisest päriselanikuks, näiteks markeerib seda Reet Klettenbergi „Minu Ungari“ alapealkiri „Välismaalasest pärismaalaseks“. Teisel maal elamise kogemus on viinud identiteedi muutusteni, senise „oma“ kõrvale on tulnud „teine oma“: „Minul on õnn olla kodus kahes kohas: Eestis ja Ungaris. Eesti on tõeline kodu pere, sugulaste, kodukandi ja keele mõttes. Ungari, mille keelt ja kultuuri ma hästi tundma olen saanud, on kodu emotsionaalses mõttes. Mind on siin omaks võetud, mind ei peeta enam välismaalaseks [---].“ (Klettenberg 2010: 231.) Kahe kodumaa tekkimisest kirjutab ka Sigrid Suu-Peica „Minu Horvaatias“ (vt Suu-Peica 2010: 256). Võidakse minna pärismaalaste poole, nagu märgib Aksli „Minu Moldovas“ (Aksli 2008: 212 jj), võib tekkida väliseestlase identiteet (vt nt Petrone 2007b: 179 jj). Koha identiteet on lahutamatu seotud minaga: „kes ma olen?“ on seotud küsimusega „kus ma olen?“ Keskkonna muutusega struktureeritakse „mina“ ümber (Roberson 2001: xvii).

Pärismaalaseks muutumisel on olulisel kohal kokkupuuted ja kohanemine teise maa kommete ja tavade, ning oma ja võõra, harjumuspärase ja veidra vastandused. Tähelepanu pälvib ikka eripärane, võõras, harva kohtab harjumuspärase, nagu-meil-Eestis esiletoomist. Esile tuuakse mitmeid argielulisi aspekte, lugeja saab üsna hea pildi kohalikust eluolust, olgu selleks kahhelkividest elutoad ja eestlasele harjumuspäradud koristamisviisid, toidu põrandal valmistamine (Hommik-Mrabte 2010), sõnniku kütteks kasutamine (Strider 2010), tualetisüsteemid (Hunt 2009, Hommik-Mrabte 2010) või toit – teema, mida ei jäta mainimata

keegi. „Minu“-sarja lugeja saab hea pildi erinevate maade toidukultuurist, võib hämmastuda näiteks islandlaste eripärase haikala ja pardimunade üle (Nõmm 2009), aga samas on võimalik lugeda väljastpoolt tulija kokkupuudet eesti toidukultuuriga (Petroni, J. 2009, 2010). Reisikirjade autorid on mõistva, uudishimuliku ja uuriva pilguga ega eelda, et kogu maailm peaks olema ühesugune, standardiseeritud nagu suurfirma hamburger, igal pool ja igal ajal ühesugune. Enamikus reisikirjades tuleb selgelt välja võõra kultuuri lugemine (vt nt Butor 2001: 76): võõrast kultuuri loetakse kui võõrast teksti, kusjuures alguses valmistab raskusi ka võõras keel, lõpuks tuntakse end vabalt nii võõras keeles kui ka kultuuris, esialgne võõras muutub omaks. Maailmas enam ringireisinuile on selge igasuguste normide suhtelisus, nagu märgib ka Kätlin Hommik-Mrabte „Minu Marokos“: „Tõesti, väga palju oleme kinni oma harjumustes. Tegelikult aga on nii, et see, mis meile normaalne tundub, tundub võib-olla just enamikule maailma kodanikest ebanormaalne, ja vastupidi. Normaalsus on väga suhteline.“ (Hommik-Mrabte 2010: 68.)

Kui kirjutaja on kohal olnud juba väga pikka aega, võib toimuda ka vastupidine muutus, elukohamaa kombed, tavad ja harjumused muutuvad normiks ning n-ö imelikku, võõraste konteksti asetub Eesti. Näiteks kirjutab Mai Loog kümneaastaselt kohalviibimisel põhinevas „Minu Tais“: „Miski ei ole Tais halvem kui Eestis, vastupidi, mitmed asjad on selgelt paremad. Ja mis pole paremad, on lihtsalt teistsugused.“ (Loog 2008: 22.) Oma-võõra, eksootilise-tavalise rollid võivad vahetuda: „[---] mind peetakse siin eksootiliseks. Ma olen ju lapsepõlvest peale harjunud, et tõmmud mustasilmsed kaunitarid palmide all on eksootilised. Siin Aasias on kõik pea peal: nemad on normaalsed ja tavalised, mina oma siniste silmadega olen teistsugune, lisaks veel tundmatult maalt pärit. Eriline!“ (Samas, 53.) Kirjutaja võib ka iseend näha, identifitseerida teisel maal kogetu, iseäraliku kaudu, näiteks Epp Petroni kõrvutab „Minu Ameerikas“ end amišitega (Petroni 2007a: 150).

„Minu“-sarja reisiraamatud pakuvad aktiivset ja elavat sissevaadet ühe maa kultuuri ühe inimese silmade läbi. Reisiraamatutes jõutakse ka argimaailma ja tavainimeste ellu, ilmekalt tuleb välja võõra muutumine omaks, ent samas tuleb reisikirjades välja, et vaatamata sellele, et ollakse muutunud päriselanikuks, ei olda siiski „päris“ päriselanik, kirjutajatel on säilinud teatav kõrvalpilk, teise-pilk, märgatakse erisusi, mida kohalikud ei märka. Näiteks ehitised, vaatamisväärsused, mida kohalikud ei näe, sest need on igapäevane osa linnaruumist, ent mujalt tulnule midagi erilist ja iseäralikku. Näiteks käib Marje Aksli „Minu Moldovas“ pildistamas vanu mosaiikidega kaetud bussipeatusi ning vanu puidust uksi, millest kohalikud eriti midagi ei arva, „mis nendest vanadest ustest enam ikka pildistada“ (Aksli 2008: 23). Uutes paikades ollakse vastuvõtlikum, pole jäika arusaama sellest, mis on huvitav: „Kodus seevastu oleme rohkem oma ootustes kinni. Usume kindlalt, et naabruskonnas pole enam midagi avastada, kuivõrd oleme seal nii kaua elanud.“ (De Botton 2010: 208.)

Kuigi teises kultuuris ja keeles võidakse olla kodus, jääb miski eristama n-ö päris päriselanikest: „Kuigi suhtlen prantsuse keeleski juba korralikult, lähevad kõik naljad kaotsi. Ei

tunne nende rahvuslikku folkloori, nende vasteid „Viimsele reliikviale“ või „Siin me olemele.“ (Väljaots 2009: 75.) Teise kultuuriga kohanemisele ja keele omandamisele vaatamata jääb siiski Eesti selleks kohaks, kus ollakse päriselt kohal, kodus, kus taibatakse „asju, ilma et keegi neid sulle seletama peaks“ (Saksakulm Tampere 2009: 80).

„Minu“-sarja raamatutes leiab vaid põgusaid viipeid traditsioonilistele, turistikus mõttes vaatamisväärsustele. Turismi puhul on üks olulisi märksõnu *vaatamisväärsustega tutvumine*, on teatud objektid, mille nägemist peetakse kohustuslikuks. Dean MacCannell on näitena toonud Prantsusmaa, kus tuleb kindlasti käia Pariisis, ära näha Notre Dame, Eiffeli torn, Louvre ja seal omakorda Mona Lisa, tegemist on omamoodi rituaaliga (MacCannell 2001: 16), mille turist peab kindlasti läbi tegema. Juba nimetus *vaatamisväärsus* kannab endas hinnangut: keegi on leidnud millegi vaatamisväärse olevat ning üha uued ja uued tulijad n-ö kinnitavad oma külaskäikudega selle objekti väärtust, kuigi turistikus mõttes vaatamisväärsuste hulka mitte kuuluvad objektid võivad olla palju vaatamisväärsemad. „Minu“-sarja reisiraamatute autorid loovad ise endale vaatamisväärsusi, jälgimata reisiteatmike marsruute. Reisjuhtide ja nägemise seostele on tähelepanu juhtinud ka üks olulisemaid möödunud kümnendi kirjanikke Tõnu Õnnepalu Anton Nigovi nime all ilmunud „Harjutustes“: „Tõestuseks inimeste elutervest võimest mitte näha seda, mida nad näevad, on kõiksugu reisijuhid. Ilma nendeta ei oskaks inimesed öelda, mida nad nägid või kas nad üldse midagi nägid. Nad kõigepealt loevad ja siis näevad.“ (Nigov 2002: 22.) Reisijuhid võivad muutuda reisimist abistava asemel seda piiravaks ja defineerivaks. Väljapoole teatmikku jääv võib moodustada umbmäärase kogumi.⁴

Tee iseendani ja iseendas

Teise maa tundmaõppimise ja kogemise kõrval on reisiraamatutes olulisel kohal ka rännakud kirjutajas eneses. Mitmel juhul on tõuke reisiks andnud rahulolematuse oma eluga ja/või isiklikud läbielamised. „Minu“-sarja reisiraamatutes leiab kasutamist maailmakirjanduses sage teekonna, põgenemise motiiv. Eeskätt naisautorite reisikirjades kohtab Elizabeth Gilberti menuraamatu „Söö, palveta, armasta“ (2006, eesti k 2007) variatsioone: rutiiniks muutunud töö või sassis suhted sunnivad jutustajat rännakule. Esile tulevad eneseotsingud, oma mina ja/või kutsumuse leidmine. Näiteks Kaia-Kaire Hundi „Minu Nepaal“:

Ma ei tahtnud elada elu, mis on ette kirjutatud: käia koolis, saada haridus, minna tööle, abielluda, osta maja, saada lapsed, võtta koduloom, puhata mõnes kuurortis, külastada vahel harva sõpru, käia töö... ja õhtuti, väsinuna päevategemistest mõtelda, kas see oligi nüüd see elu, mida tahtsin. Otsustasin, et loon endale elu, kuhu ei kuulu kunagi

4 Reisijuhtide suunavast rollist vt nt Barthes 2004.

sõnad „sooviksin, et ma oleksin ka teinud...“ Ma teadsin, et kusagil meie sees on paik, kus suur igavesti püsiv rahu ja õnnetunne ei sõltu mitte millestki peale meie endi poolt loodu. Mina leidsin selle Nepaalis elades, kohtudes oluliste inimeste ja õpetajatega, nautides igal hommikul müstilisel ilusat Himaalaja mäefronti ning töötades vabatahtlikuna kohalikus lastekodus. Avastasin jooga, ajurveda, tiibeti meditsiini ja põneva ringide teooria. Ja kui keegi küsib minult, et mida sa teeksid teisiti, kui sul oleks elada üksainus aasta, siis ma ei muudaks midagi ega hakkaks kuidagi teistmoodi elama. (Hunt 2009: tagakaas.)

Paljusid kirjutajaid kummitab hirm vaibuda vaiksesse väikekodanlikku rutiini, kõhedus, et paljugi jääb kogemata ja tõeline kutsumus leidmata. Paljusid „Minu“-sarja reisijaid ei rahulda kindel sissetulek ja rutiinne (kontori)elu, otsitakse kogemusi, tahetakse teadlikumaks saada nii maailmast kui iseendast. Iseloomuliku nähtena seonduvad sageli just idamaad vaimsete otsingutega, kõik võimalikult erinev (euroopalikust, läänelikust) pakub võimalusi enesesse süüvimiseks.

Reisikirjades leiab kinnitust krahv Hermann Keyserlingi „Filosoofi reisipäeviku“ moto: „Lühim tee iseendani viib ringi ümber maailma“, mida parafraseerib ka Anna-Maria Penu „Minu Hispaania“ alapealkiri „Läbi maailma iseendani“ – reisikiri, mille aluseks olnud reis sai samuti tõuke noore kontoriinimese rahulolematusest olemasolevaga, püüdmisest millegi olulisema ja tähenduslikuma poole. „Minu“-sarja raamatutes avastavad kirjutajad uusi külgi iseendas, leitakse enda kutsumus, jõutakse selgusele mingites küsimustes, millele kodus olles vastust ei leidnud või ei osatud veel küsimust püstitadagi, võidakse leida ka õnn. Nagu muinasjutus: minnakse teele, tehakse läbi mitmesugused katsumused, leitakse iseend/ saadakse teadlikumaks iseendast ja leitakse see õige kaaslane. Oma kogemust jagatakse lugejaga, pakkudes kas lihtsalt põgenemisvõimalust teistsugusesse maailma või eeskjuju, innustust ise samasugune teekond ette võtta.

Reisitakse enamasti üksinda, mille eelistest on kirjutatud Alain De Botton:

[---] meie reageering maailmale sõltub oluliselt sellest, kellega koos me oleme, me surume oma uudishimu alla, et teiste ootustele vastata. [---] Kui keegi meid jälgib, võib see piirata meie samasisulist tegevust, me hakkame ennast kaaslase küsimuste ja märkuste järgi kohandama, peame paistma välja normaalsemad, kui meie uudishimule hea on. (De Botton 2010: 212.)

Ka Michael Mewshaw on kirjutanud eelistest, mida pakub üksi reisimine tundmatutes kohtades, kus ei osata kohalikku keelt, ei tunta kedagi ega omata kontrolli asjade käigu üle. Desorienteerituna, isegi hirmununa, tekib elus olemise, ärkveloleku tunne, mida kodus ei koge. Kõik meeled – nägemine, kuulmine, lõhnataju – on erksad (Mewshaw 2005: 9). Katsumuste ja kogemuste kaudu saadakse targemaks. See eristab lihtsalt turisti tõelisest reisijast, kelle jaoks reis on test, mitte pelgalt lõbu (Leed 2001: 7). Turvalise tuntud koduse keskkonnata, harjumuspäraste tegevusteta on inimene üksi iseendaga, mis võimaldab

endasse süüvida ja leida kaotsi läinud ennast või vastupidi, kui ollakse „tahtmatult iseend kaasa võtnud“ (De Botton 2010: 24), iseendaga sõbraks saada, saavutada tasakaal. Mitmes reisikirjas tuuakse välja muutused, mida teisel maal elamise kogemus on toonud, näiteks kordub (hetke) nautimise ja õnnelikumana, rahulikumana elamise motiiv (vt nt Saksakulum Tampere 2009: 13, Hunt 2009: 8, Petrone 2007b: 260, Ilisson-Cruz 2009: 143).

Enamasti pakuvadki sarja raamatud kahekordset teekonda: külastataval maal ja kirjutajas endas. Leidub eluolulisest ja kirjeldavast-igapäevasest tasandist kaugemale minevaid, filosoofilisemaid põikeid, näiteks Roy Strideri „Minu Mongoolia“, kus autor mõtiskleb üksinduse (vt 2009: 55) ja armastuse olemuse üle: „Kui armastus on illusioon ja tundub ilus vaid senikaua, kuniks ajus jätkub energiat selle pildi maalimiseks või hoidmiseks, siis võib ju kõik ollagi meie ettekujutus? Aga kui armastus on olemas ja kõik muu on samuti olemas, siis kaob armastus koos kõigega ja on ikkagi kaduv?“ (Samas, 12.) Reisikirja alapealkirigi on „Raamat armastusest“, see on teekond ühel maastikul ja kirjutaja tunnete-mõtete maailmas. Kõigil sarja raamatutel on alapealkiri, mis fookusseerib, suunab, jutustades alati vähemasti kaks lugu ühe maa kontekstis. Sarja paremates raamatutes otsib autor kedagi või midagi (vt ka Tisdale 1995). Sõltuvalt lugejast ja teosest võib leida ka kolmekordse reisimise võimalusi: ühtaegu reisi võõrale maale (lugeda maast, rahvast, elu-olust), kirjutaja mõtetesse (nähtustkogetust tõukuvad mõttekäigud) ning iseendasse (mõttearendused, mõtisklused, mis tekivad lugejas teksti lugedes; vt Fussell 2001: 106).⁵

Ühest põlvkonnast ja ühiskonnast

Ühe maa ja kultuuri ning iseendas rännakute kõrval võib reisiraamatute olulise teemana välja tuua ka kogemustest ja tähelepanekutest tulenevad üldistused ja tõdemused. Lugeja saab ettekujutuse ühest maast, seal kehtivatest reeglitest ja iseärasustest. Sageli on vastamisi teine maa ja Eesti, näiteks tõstetakse esile Eesti kõrget internetiseeritust ja lihtsat asjaajamist panganduses (vt Väljaots 2009: 144–145). Mitmes reisikirjas käsitletakse bürokraatiat (Penu 2009, Kupinskaja 2008, Petrone 2007a,b), arutletakse oma põlvkonna (enamik kirjutajaid on sündinud 1970.–1980. aastatel) olukorra ja võimaluste üle. Tähelepanu all on 21. sajandi haritud noorte võimalused elus, Penu kirjutab tuhande euro põlvkonnast, kelleks

[---] nimetavad end kõrgharidusega kolmekümne ringis noored, kes tahavad elada ja töötada suurlinnas. Nad lahkusid vanematekodust, et jagada korterit kahe-kolme võõra inimesega, või pole seda raha kokkuhoiu nimel veel teinud. Nende tööelu kirjeldab üldjuhul tugev üles-alla kõikumine, sest ajutised töökohad vahelduvad töötuse ja õpi-

---

5 Ilmekad sellekohased „Minu“-sarja välised reisikirjanduslikud näited on Viivi Luige „Varjuteater“ (2010) ja Aare Pilve „Ramadaan“ (2010), mis on pärinud nii lugejate kui ka kriitikute tähelepanu (vt nt Kiho 2011).

tud erialale mittevastavate ametitega. Enne unistatud tähtjatu töölepingu sõlmimist on neil olnud lugematul arvul töökohti ja mitte kunagi pole teenitud palk väljunud tuhande euro piirest. Tegemist on Hispaania ajaloo enim kvalifitseeritud noortega, ent madalad palgad, ülikooli lõpetanute üleküllus ning sotsiaalsed muutused on helgele tulevikule kriipsu peale tõmmanud. (Penu 2008: 73.)

Sarnastest probleemidest kirjutavad ka näiteks Kristiina Praakli ja Epp Petrone (Praakli 2009, Petrone 2007a,b). Reisikirjad pakuvad elavaid, humoorikaid ja kohati valusaid sissevaateid kaasaegsesse ühiskonda. Analüüsitakse tekkinud olukorda, otsitakse vastust küsimustele, kuidas üks põlvkond ja üks ühiskond on jõudnud sinna, kuhu ta jõudnud on. Kergitatakse loori ka poliitkorrektsuselt ja kaasaegse maailma ohtudelt (terrorism, haigused; Petrone 2007a,b), puudutatakse ökoloogilisi probleeme ja loodussäästlikku eluviisi. Pea kõigist reisiraamatutest leiab kirjutajate veendumuste ja töökspidamiste kokkupõrkeid kohalike veendumuste ja töökspidamistega, näiteks on Epp Petrone käsitlenud „Minu Ameerikas“ kokkupuuteid sealsete tarbimisharjumustega, vastamisi on kirjutaja ökoloogilisem ja korduvkasutust propageeriv maailmavaade ning ameerikalik tarbimiskultuur. Keskkonnateadlikkuse aspekti käsitleb ka Liis Kängsepp „Minu Argentinas“, kus autor on silmitsi kohalike kilekoti-lembuse ja prügimajandusega.

Reisikirjadest joonistub välja teisigi põlvkondlikke ja kümnendiomaseid tendentse. Liis Kängsepp käsitleb „Minu Argentinas“ volountourismi (sõnadest *tourism* (turism) ja *volunteering* (vabatahtlik töö); Kängsepp 2008: 184), mis märgib maailmas rändamist töötades vabatahtlikuna. Sellega seoses räägitakse Y-generatsioonist, põlvkonnast, kes otsib elus kogemusi (Kängsepp 2008: 189). Vabatahtlikuna reisimine pakub võimalust ühtaegu nii midagi ära teha, saada kogemusi, kui ka reisida.⁶ Reisiraamatutes joonistub iseloomuliku nähtusena välja maailmakodanikuks olek:

Selle sarja valguses on ilmne, et endast on hakanud teada andma niisugune uutmoodi noorte eestlaste tõug, kes võivad ühel päeval täiest kõrist ja kompleksivabalt „eestlane olen ja eestlaseks jään“ laulda, aga järgmisel päeval istuvad nad lennukisse, sõidavad teab kuhu maailma otsa ja jätkavad seal oma igapäevategemisi. Nad on küll eestlased, aga nad on ka eurooplased ja maailmakodanikud, ilma sellest suurt numbrit tegemata. See on globaliseeruva maailma tunnusmärk. (Hellerma 2009.)

Maailm on käegakatsutav, siinsamas, vaid paari lennutunni või internetikliki kaugusel. Lisaks kirjutamisele on demokratiseerunud ka reisimine, kuni 19. sajandi teise pooleni oli reisimine sotsiaalselt selektiivne, see oli võimalik peamiselt vähemusele, eliidile ning markeeris sotsiaalset staatust, muutus toimus rongiliikluse arenguga (Urry 2002: 16). Tänapäeval ei tähenda reisimine enam kuulumist eliiti, reisimine eeldab vaid vaba aja ja finantside olemas-

---

6 Vabatahtlikku turismi on pikemalt käsitlenud näiteks Pekka Mustonen (vt Mustonen 2006).

olu, ja nagu näitavad mitmed „Minu“-sarja raamatud, on võimalik reisida, omades ka väga väikest sissetulekut.

Reisikirjades on lugeja ees tänapäeva ühiskond oma probleemide, iseärasuste ja kitsaskohtadega, mis pakub nii äratundmist kui ka võõristust. Reisikirjad pakuvad lugejale võimaluse näha ja kogeda 2000. aastate maailma eestlaste pilgu läbi.

Kokkuvõtteks

„Minu“-sarja raamatutes kombineeruvad mitmed nullindate kirjandusmaastikku ilmestavad suunad: eluloolisus, reisikirjandus, publitsistika, osalt ka kokandus (mitmest reisiraamatust leiab retsepte).⁷ Lisaks võib kümnendiomase tendentsina välja tuua blogikultuuri, sageli pärinevad reisikirjad blogidest, need on kirjutatud kerges ja ladusas keeles, laskumata keerukatesse keelelistesse konstruktsioonidesse ja metafoorirägastikesse. Piret Viires on märkinud, et nullindate reisiraamatud on „omamoodi ühenduslülilik ajaviitekirjanduse ja autobiograafilise kirjanduse vahel.“ (Viires 2010: 277.) Esiplaanil on kirjutaja, subjekt. Kui reisikirjanduse algusaegadel oli rõhuasetus võõrastel maadel, objektidel, vaadeldav (tundmatu) maailm pakkus enam huvi kui kirjutaja mõtted, siis 20. sajandil on sotsiaalsed ja psühholoogilised teemad olulisemad kui faktid kohtadest ja sündmustest (Blanton 2002: 4, 6). See kehtib ka 21. sajandi puhul.

Küsimusi võib tekitada „Minu“-sarja kirjanduslik tase, mille kohta on sarja juhtfiguur märkinud: „[---] ei ole raamatusarja ambitsioon mitte kirjanduslik, vaid etnoloogiline-sotsioloogiline: maailma erinevate külgede pealt ja kihtide haaval tõetruult lugejateni tuua. Kui sellega kaasneb ka kohati kirjanduslikke kirkushetki [---] siis on see ülimalt hea lisaboonus, aga igast sarja raamatust seda ei pruugi leida“ (Petrone 2010).⁸ Minu-sari ei püüdnud maskeeruda kõrgkunstiliseks kirjanduseks, mida näib sellelt kohati ootavat kriitika. „Minu“-sarja reisiraamatud on ilmekas näide kirjutamise demokratiseerumisest: igaüks võib raamatu kirjutada ja avaldada (siinkohal võiks kasutada *igamehekirjanduse* mõistet), kirjutades just talle omases stiilis ja võtmes: „Petrone Print on oma lühikese, aga ülieduka tegutsemisaja jooksul tõestanud, et kõlban nii mina kui kõlbad sina kui kõlbab iga inimene oma erilisuses ja isikupäras. Meie kõigi ideed ja elamused, unistused ja kogemused on väärt. Nii kogemist kui jagamist.“ (Murutar 2008.)

Lugejad on sarja väga hästi vastu võtnud. Sari võimaldab tutvuda ühtaegu nii teise maa kui ka kirjutajaga, kes nullindatele omaselt kohati üsna avameelselt lahkab oma elu ja tööeks-

7 2011. aastal ilmus ka „Minu kokaraamat. „Minu“ sarja autorite köögimaailm“, mis põhineb sarja autorite kokkupuudetel teiste maade toidukultuuridega.

8 „Minu“-sarjast ning reisiraamatute rollist ja kohast kirjanduspildis üldisemalt vt nt Kiho 2010a; vt ka Veenre 2009).

pidamisi. Reisiraamatuid võib lugeda kui isikupäraseid reisijuhte, kuna neis on antud hulgaliselt praktilisi näpunäiteid teise maa iseärasustest ja toimimismehhanismidest. Samas pakuvad need globaliseerunud maailmas, kus kõik näib justkui juba nähtud ja tuntud, subjektiivset pilti mingist kohast, mis võib ju olla lugejale tuntud, ent läbi kirjutaja ainukordse isiku omandab uusi värve ja pakub avastamisrõõmu.

Kirjandus

- Aksli, Marje** 2008. Minu Moldova. Diplomaadi naisena Euroopa vaeseimas riigis. Tartu: Petrone Print.
- Barthes, Roland** 2004. „Sinine reisijuht“. – Roland Barthes, Mütoloogiad. Tallinn: Varrak, lk 140–144.
- Bassnett, Susan** 2003. Introduction. – Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia. Ed. J. Speake. Routledge, lk xi–xv.
- Blanton Casey** 2002. Travel Writing. The Self and the World. New York and London: Routledge.
- Butor, Michel** 2001. Travel and Writing. – Defining Travel. Diverse Visions. Ed. S. L. Roberson. Jackson: University Press of Mississippi, lk 69–87.
- De Botton, Alan** 2010. Reisimise kunst. Tallinn: Varrak.
- Fussell, Paul** 2001. Travel Books as Literary Phenomena. – Defining Travel. Diverse Visions. Ed. S. L. Roberson. Jackson: University Press of Mississippi, lk 105–116.
- Hellerma, Kärt** 2009. Avanevad ukсед: eestlasest maailmakodanikuks. – Sirp, 20. aug.
- Holland, Patrick, Huggan Graham** 2000. Tourists with Typewriters. Critical Reflections on Contemporary Travel Writing. Michigan: The University of Michigan Press.
- Hommik-Mrabte, Kätilin** 2010. Minu Maroko. Maailma teistpidi vaatamise õpik. Tartu: Petrone Print.
- Hunt, Kaia-Kaire** 2009. Minu Nepaal. Muinasjutte Himaalaja jalamiilt. Tartu: Petrone Print.
- Ilisson-Cruz, Airi** 2009. Minu Austraalia. Kuidas ma vahetasin raha aja vastu. Tartu: Petrone Print.
- Kiho, Toomas** 2010a. Mõnest värskest suundumusest reisikirjanduses. – <http://vildereisid.files.wordpress.com/2010/10/mc3b5nest-vc3a4rskemast-suundumusest-reisikirjanduses1.pdf> (4.01.2012)
- Kiho, Toomas** 2010b. Reisile raamatuga. – Sirp, 23. apr.
- Kiho, Toomas** 2011. Rohelised raamatud. – Sirp, 13. mai.
- Klettenberg, Reet** 2010. Minu Ungari. Välismaalasest pärismaalaseks. Tartu: Petrone Print.
- Koenker, Diane P.** 2003. Travel to Work, Travel to Play: On Russian Tourism, Travel, and Leisure. – Slavic Review, vol 62, nr 4, lk 657–665.
- Kupinskaja, Maria** 2008. Minu Alaska. Kasvatamas kelgukoeri ja iseennast. Tartu: Petrone Print.
- Kõvamees, Anneli** 2008. Itaalia eesti reisikirjades: Karl Ristikivi „Itaalia capriccio“ ja Aimée Beekmani „Plastmassist südamega madonna“. Doktoritöö Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Kõvamees, Anneli** 2011. Minu-vaated maailmale. – Postimees, 10. jaan.
- Kängsepp, Liis** 2008. Minu Argentina. Vabatahtlikuna getos. Tartu: Petrone Print.

- Leed, Eric** 2001. The Ancients and the Moderns. – Defining Travel. *Diverse Visions*. Ed. S. L. Roberson. Jackson: University Press of Mississippi, lk 5–12.
- Loog, Mai** 2008. Minu Tai. Sinimustvalge jänku igaveses suves. Tartu: Petrone Print.
- MacCannell, Dean** 2001. Sightseeing and Social Structure. – Defining Travel. *Diverse Visions*. Ed. S. L. Roberson. Jackson: University Press of Mississippi, lk 13–28.
- Mewshaw, Michael** 2005. Travel, Travel Writing, and the Literature of Travel. – *South Central Review*, Vol. 22, No. 2, lk 2–10.
- Murutar, Kati** 2008. Eestis koondatud ja vallandatud – minge maailma kogema! – *Pärnu Postimees*, 16. sept.
- Mustonen, Pekka** 2006. Volunteer Tourism: Postmodern Pilgrimage? – *Journal of Tourism and Cultural Change*, Vol. 3, Issue 3, lk 166–177 – <http://dx.doi.org/10.1080/14766820608668493> (8.05.2011).
- Nigov, Anton** 2002. Harjutused. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Penu, Anna-Maria** 2008. Minu Hispaania. Läbi maailma iseendani. Tartu: Petrone Print.
- Nõmm, Tarvo** 2009. Minu Island: tule ja jää sümfoonia. Tartu: Petrone Print.
- Petrone, Epp** 2007a. Minu Ameerika. Ülestähendusi unelmatemaalt 2003–2007. Tartu: Petrone Print.
- Petrone, Epp** 2007b. Minu Ameerika 2. Reportaaže ja pihtimusi 2003–2006. Tartu: Petrone Print.
- Petrone, Epp** 2010. „Minu“ sarja fenomen. – <http://vildereisid.files.wordpress.com/2010/10/„Minu“-sarja-fenomen.pdf> (02.12.2010).
- Petrone, Justin** 2009. Minu Eesti. 1. osa, Kas lubate elada? Tartu: Petrone Print.
- Petrone, Justin** 2010. Minu Eesti. 2. osa, Mida sa tahad? Tartu: Petrone Print.
- Praakli, Kristiina** 2009. Minu Itaalia. Kõige kirglikum ja kaootilisem. Tartu: Petrone Print.
- Ristikivi, Karl** 1958. Itaalia capriccio. – Üle maa ja mere. Matkakirju kaheksalt autorilt. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, lk 191–265.
- Roberson, Susan L.** 2001. Defining Travel: An Introduction. – Defining Travel. *Diverse Visions*. Ed. S. L. Roberson. Jackson: University Press of Mississippi, lk xi–xxvi.
- Saksakulm Tampere, Kaja** 2009. Minu Soome. Üksinda omade seas. Tartu: Petrone Print.
- Salong, Heli** 2010. Epp Petrone: olen huvitatud raamatu „Minu Saaremaa“ avaldamisest. – *Meie Maa*, 13. nov.
- Strider, Roy** 2009. Minu Mongoolia. Raamat armastusest. Tartu: Petrone Print.
- Suu-Peica, Sigrid** 2010. Minu Horvaatia. Varjupaik kotkasaarel. Tartu: Petrone Print.
- Tisdale, Sallie** 1995. Never Let the Locals See Your Map. – *Harper's Magazine*, Vol. 291, Issue 1744, lk 66–73.
- Tõnson, Margit, Hans H. Luik, Veiko Märka**, 2010. „Lühim tee iseendani viib ringi ümber maailma“. – *Eesti Ekspress*, Areen, 4. juuni.
- Zarrinjoee, Bahman** 2006. Travel, Robert Byron and the Metamorphosis of Self. – http://www.diss.fu-berlin.de/diss/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDISS_derivate_00000002240/02_chapter1.pdf?hosts= (11.05.2011).
- Urry, John** 2002. *The Tourist Gaze*. 2nd ed. London SAGE.
- Valdvee, Krista** 2008. Uutmoodi elulookirjandus: mälestused reaajas. – *Sakala*, 16. aug.

Veenre, Tanel 2009. Väljaots rebib Pariisilt maski. – Eesti Päevaleht, 23. mai.

Viires, Piret 2010. *Twilight zone*. Nullindad kui hämarala. Mõttevahetus: 00-ndad eesti kirjanduses. – Looming, nr 2, lk 273–282.

Väljaots, Urmas 2009. Minu Pariis. Kuidas moepealinnas ellu jääda. Tartu: Petrone Print.

Anneli Kõvamees – PhD kirjandusteaduses. Tallinna Ülikooli lektor ja teadur. Peamised uurimisvaldkonnad: eesti reisikirjandus, imagoloogiline kirjandusuurimus.
E-post: anneli.kovamees@tlu.ee.

Travelogues of the 2000s: Views of the Self about the World

Anneli Kõvamees

In the foreground of the literary landscape in the 2000s is the perceiving and experiencing (and writing) subject; each of them could make a book and each of them could write a book, as seen by the boom of biographies of all kinds. Writing and publishing books has been democratised. Another popular area is travel writing, where a subjective perception of the world and a sense of place dominate as well. This is evident in the titles of Petrone Print's *My World*-series. On the basis of this series, the article examines the characteristic trends and topics of travel writing in the 2000s.

The *My World* travelogues are based on non-touristic experience, written by people who have stayed put in one place or another for a relatively long period. The authors know the local life and customs inside out, having become almost natives. Tourist sights are hardly described, and the focus is on the other country through the writer's world of emotions and thoughts. The authors of the *My World*-series create sights for themselves, and ignore the usual routes offered by guidebooks. Besides helping the reader to get to know and experience another country, the books also pay attention to journeys inside the writers themselves. In most cases, the books offer a double journey: in the host country and within the author. In addition to a country with its culture and the writer's internal journeys, significant aspects of the travelogues are generalisations and truths that are based on personal experience and observations. The reader gets an overview of the contemporary world, a country, and its rules and peculiarities. These books can be read as separate guidebooks, while at the same time they present a subjective picture in the globalised world of a place that might be known to the reader, but which acquires new colours through the writer's personality and offers the joy of discovery.

Anneli Kõvamees – PhD in literary studies. Lecturer and researcher at Tallinn University. Her main research interests are Estonian travel literature (travelogues), national images and stereotypes in literature.

E-mail: anneli.kovamees@tlu.ee.